

חטא מי מריבה

א. במדבר | פרק כ, ז-ג

(ז) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ח) קַח אֶת הַמִּטָּה וְהַקֶּהֱלֵךְ אֶת הָעֵדָה אֲתָהּ וְאַהֲרֹן אַחִירָהּ וּדְבַרְתֶּם אֶל הַסֵּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מִיָּמָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מִיָּם מִן הַסֵּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת הָעֵדָה וְאֵת בְּעֵרֵיהֶם: (ט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַמִּטָּה מִלִּפְנֵי ה' פֶּאֶשֶׁר צִוְּהוּ: (י) וַיִּקְהַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הַקֶּהֱלֵךְ אֶל פְּנֵי הַסֵּלַע וַיֹּאמְרוּ לָהֶם שְׁמַעוּ נָא הַמְּרִים הַמֵּן הַסֵּלַע הַזֶּה נּוֹצֵא לָכֶם מַיִם: (יא) וַיִּרַם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיַּךְ אֶת הַסֵּלַע בְּמִטָּהוּ פְּעַמַּיִם וַיֵּצְאוּ מִיָּם רַבִּים וַתִּשְׁתַּף הָעֵדָה וּבְעֵרֵיהֶם: ס (יב) וַיֹּאמְרוּ ה' אֵל מֹשֶׁה וְאֵל אַהֲרֹן יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱלֵךְ הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם: (יג) הֲמָה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקְדָּשׁ בָּם: ס

ב. רש"י | שם

(י) ויקהלו וגו' - זה אחד מן הנקומות שהחזיק מוטע את המרובה:

המון הסלע הזה נולד - לפי שלא היו מכירין אותו, לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים, כשנסחלק הבאר, והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאיזה סלע חולצו לנו מים, לכן אמר להם המורים סרבים, לשון יוני שונים, מורים את מוריהם, המן הסלע הזה שלא נלטינו עליו נולד לכם מים:

(יב) יען לא האמנתם בי - גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלעדיו היו נכנסין לארץ, כדי שלא יאמרו עליהם כעון שאר דור המדבר, שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ, כך היה עון משה ואהרן, והלא (במדבר יא, כב) הלאן וזכר ישמע קשה מזו, אלא לפי שנסתר חסך עליו הכתוב, וכאן שזמננו כל ישראל, לא חסך עליו הכתוב מפני קדוש השם:

להקדישני - שאילו דברתם אל הסלע והוליד הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו לרץ לפרנסה מקיים דבורו של מקום, קל וחומר אלו:

לכן לא תביאו - שבזוהי, כמו (שמואל א' ג, יד) לכן נשבעתי לבית עלי, נשבע בקפליה כדי שלא ירצו בתפלה על קר:

ג. גור אריה | שם, פסוק י"ב

אמנם כאשר תדע האמת, כי שני החטאים מה שאמר "שמעו נא המורים", וכן מה שהכה את הסלע פעמיים הכל חטא אחד. ומפני שרבים נבוכים בפירוש ענין זה, ולא ידעו לעמוד על אמיתת החטא, יש לפרש החטא הזה. דע, כי החטא של משה ואהרן כדכתיב בקרא "יען אשר לא האמנתם בי להקדישני וגו'", ודבר זה מה שהכו פעמיים אל הסלע כאשר נעשה להם נס, כי זהו יציאה מן האמונה, כי עשו מעשה זה דרך כעס, ומי שעושה מצות השם דרך כעס, בפרט כאשר נעשה להם נס כזה, כמו שעשו הם, שאמרו "שמעו נא המורים", וכן שהכו אל הסלע, אין זה אמונה. כי האמונה הוא מי שבוטח בו יתברך, אין לו בו רק שמחה, שזה ענין אמונה, שמאמין בו ובוטח בו, ועם הבטחון השמחה. אבל עם הכעס אין כאן אמונה. ומה שהכו פעמיים יורה זה על מעוט האמונה ובטחון בו, ולכן הוא כועס. ודבר זה ידוע, כי מי שאינו מאמין ובוטח בו יתברך בבטחון גמור, הוא בכעס ובמכאובות

ד. אבן עזרא | שם

(ח) קח את המטה יש בכאן פירושים רבים: יש בדברי יחיד, בעבור שאמר לישראל שמעו נא המורים, והם בני אברהם יצחק ויעקב. ואילו היה כן, למה אמר להם עוד מורים הייתם (דבר' ט, ז): ואחרים אמרו, כי מלת ודברתם - כמו והכיתם, וכמוהו ותדבר את כל זרע המלוכה (דה"ב כב, י). ואין זה נכון, כי המלה מגזרת דבר, או מן ידבר עמים תחתנו (תה' מז, ד). והנה פ' ותדבר - (דה"ב כב, י), כמו ותאבד, וכן בספר השני. והנה פירוש ודברתם אל הסלע - ואבדתם. ועוד, אם כן הפירוש, למה נענש משה? גם הם השיבו, בעבור שהכה פעמים, א"כ למה נענש אהרן? ויאמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי, יש אותות נעשות בדבור, ויש בפועל ודבור, כמו מלח אלישע.

והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הצור, והוסיף מלת ודברתם - להוציא המים במכה ובדבור. ובעבור שהכעיסו ישראל, אמר להם: המן הסלע הזה נוציא לכם מים? והיתה דעתו, כי אין יכולת בנו להוציא מים מהסלע, כי אם בכח השם. והנה לא פירש דבורו היטב, וחשבו אנשים בלבם, כי דבור, שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע. וזה טעם אשר לא קדשתם אותי (דבר' לב, נא). והביא ראייה מדברי המשורר שאמר, כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו (תה' קו, לג). והנה החטא היה בבטואו, לא במכה. גם זה איננו נכון, כי משה אמר זה, ולמה נענש אהרן? ועוד, כי אין במעשה זכר דבור, והראיה שהביא איננה ראייה, כי אין פ' כי המרו את רוחו (תה' קו, לג), כי אם אל השם, וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעי' סג, י), וזה פירוש ויקציפו על מי מריבה (תה' קו, לב), והטעם שהקציפו השם, וכן כתוב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ד' (יג). וירע למשה בעבורם, כי המרו את רוח השם, ויגזרו על משה שלא יכנס לארץ. ואחרים אמרו, כי הדבור אל הסלע, שאיננו שומע, איננה כי אם במכה, ואם כן למה נענש משה? ואחרים אמרו, בעבור שלא אמרו שירה, כמו עלי באר ענו לה (במדבר כא, ז). וזה טעם אשר לא קדשתם (דבר' לב, נא). והאחרים אמרו, כי השם צוה שידברו, והם לא דברו, רק הכה משה, על כן נענשו שניהם, ונאמר להם מעלתם (דבר' לב, נא), מריתם (כד) - לא האמנתם (יב), לא קדשתם (דבר' לב, נא). ואנשי שקול הדעת אמרו, שלא יתכן שיהיה שליח השם ימיר דבור השם. ואם הוא המיר, איך נאמין בתורתו? גם אלה לא דברו נכונה, כי אילו היה מחליף במצוה, מיד היה נענש. כי הנה נענש על דבר שאינו מצוה לעולם, ולא תורה לישראל, ולא נעשה בדון רק בשגגה, בעבור שהכעיסוהו ישראל, וכן אמר, גם בי התאנף ד' בגללכם (שם א, לז). ואחרים אמרו, כי ישראל אמרו לו שיוציא מסלע אחר. וראייתם: המן הסלע הזה? ומשה פחד להחליף דבור השם. ובעבור שלא האמין להוציא מים מן הסלע שאמרו, על כן נענש. וזה טעם לא האמנתם בי (במדבר כ, יב). גם זה הפירוש איננו נכון, כי הכתוב אמר מריתם את פי ה' (כד) והנה לא מרו. והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות. דע כי כאשר ידע החלק את הכל, ידבק בכל, ויחדש בכל אותות ומופתים. ואמת, כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם, ולא דברו בעבור מריבת העם עם משה. והנה החלק חלק. והכה הסלע, ולא יצאו מים עד שהכהו פעם שנית. והנה לא קדשו השם, ומעלו בשגגה. גם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו על משה, כי על כן נענש, כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שימלא שליחות השם. גם יהיה דרש קדמוניו ז"ל, כי החטא היה בעבור שאמר שמעו נא המורים (יב), ורמזו זה הסוד. אל הסלע - שהודעתין, או הנמצא סמוך למחנה. ונתן מימיו - בעבור מימיו, טעו רבים ואמרו, כי זה הסלע הוא הצור. ואלה עורי לב, כי הצור הוא בחורב, וזה הסלע היה בקצה ארץ אדום, כי בקדש היה. גם יתכן לפרש מימיו - המים שאתן בו:

ה. הרמב"ן | שם

(א) ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צן - העדה, עדה שלמה, שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים, לשון רש"י. וכן דעת ר"א. ואם כן מה צורך להזכיר כן בבואם אחרי כן אל הר ההר (פסוק כב). ור"א אמר, כי הזכיר זה בעבור כי יצא אדום להלחם במ הזכיר הכתוב שלא נפקד מהם איש בבואם מעיר אדום. ואינו נכון, כי ישראל נטו מעליו ולא נלחם במ כלל. והנכון בעיני כי מנהג הכתוב להזכיר כן במקום התלונות, ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני (שמות טז א), ויסעו כל עדת בני ישראל למסעיהם ויחנו ברפידיים (שם יז א), וידיענו הכתוב כי היו כלם בתלונה, וכן ותשא כל העדה ויתנו את קולם (לעיל יד א), וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת (שם יז ו). ואמר כן בבואם אל הר ההר, להודיע שהיו כלם בהספדו של אהרן קדוש ה', כמו שאמר ויבכו את אהרן כל בית ישראל וגו' (פסוק כט), ואמר לעיני כל העדה (פסוק כז). ובמדבר סיני רבה (יט ט) ראייתי שהזכיר הלשון הזה עדה שלימה וכו' בכתוב השני בהר ההר בלבד, כי הראשון מפני התלונה נאמר כאשר פירשתי:

וטעם וישב העם בקדש - לומר כי כאשר נכנסו במדבר צין עד קדש מתה מרים. וטעה ר"א שאמר בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב. כי קדש אשר כתוב בו (דברים א מו) ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם, הוא קדש ברנע והוא במדבר פארן, ומשם נשתלחו המרגלים בשנה השניה ושם חזרו, אבל קדש זה הוא במדבר צין ובאו שם בשנת הארבעים ושם מתה מרים, ומקראות מפורשים הם:

1. דרשות הר"ן | הדרוש השמיני

ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת וגו' ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה. (במדבר יב ו - ח).

השם יתברך רצה להוכיח אהרן ומרים על אשר דיברו עתה במשה, כמו שכתוב (במדבר יב א) ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח, והודיע אליהם כי עם היות שהיתה כונתם לשמים, שגו כשדיברו בו.

ואמנם מה שנתעוררו עתה ולא קודם לכן, הטעם אצלי, מפני שעד עתה היו חושבים מפני טרדת משה רבנו ע"ה בהנהגת ישראל, היה כל זמנו עוסק במצוה שהוא פטור ממצוה אחרת (סוכה כה א), ולזה דנוהו עד עתה לזכות, אבל עתה שביקש מאת השם יתברך שיצטרפו עמו אחרים בהנהגת ישראל ולא יאשר לבדו (במדבר יא יד), וצריך עמו שבעים איש מזקני ישראל (שם כד), חשבו שהוא עכשיו מתחייב במצוה הזאת, ולכן דיברו בו.

ואמנם עם היות כונתם לשמים, חטאו, מפני שדיברו שניהם בו זה עם זה, ולא שאלו ממנו טעמו של דבר. וגם מפני שהשוו נבואתם עם נבואתו, ולא חלקו לו כבוד כראוי, ואמרו (שם יב ב) הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר. והשם יתברך השיבם כי משה עשה מה שעשה כראוי, והם חטאו בו. והודיעם, שיש הבדל רב בין נבואתם לנבואתו, אשר מצד ההבדל ההוא ראוי אליו לפרוש מן האשה, כמו שנפרש.

והוא אמרו שמעו נא דברי, ואמרו בספרי (בהעלותך על הכתוב שם ו) ויאמר שמעו נא דברי אין נא אלא לשון בקשה, והלא דברים קל וחומר ומה מי שאמר והיה העולם דיבר בתחנונים קל וחומר לבשר ודם.

וצריך לבאר ענין הבקשה הזאת מה היא. כי אם הם חטאו, והשם יתברך היה מוכיח אותם, הלא זה מעלה וכבוד להם שיודיעם חטאם קודם שייענישם, וטובה תוכחת מגולה, ולא היה צריך לזה לשון בקשה.

והנראה בעיני בזה, כי מראה הנבואה הזה קשה עליהם וחוזק מטבעם, לפי שהם לא היו מוכנים לנבואה בכל עת כמשה, אבל היו צריכין להכין עצמן בתחילה קודם בוא הדיבור אליהם, וזה הדיבור בא אליהם פתאום כמו שנאמר (שם ד) ויאמר ה' פתאום וגו'. ולא היה למשה בזה קושי כלל, כי היה מוכן לנבואה בכל עת, ואין דבר בגופו חולק עליה וינגד חול הנבואה עליו בפתע, ולא היה ענין אהרן ומרים כן. ולכן תמצא כשתבא הנבואה עליהם פתאום, יקשה עליהם מאד, כי כשיעתק הטבע, מתהפך אל ההפך פתאום, יסתמר ויצטער. ויהיה ענין אהרן ומרים דומה למי שעומד בחשך ואפילה זמן רב, שאם יעתיקוהו אל האור החזק פתאום, יברח ממנו חוש ראותו ויצטער. ולפי שאין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו, ועכשו הוצרך לבא עליהם במדה הזאת פתאום, להודיעם שיפה עשה משה והם שגו כשדיברו בו, שמפני שהנבואה היתה שורה עליו פתאום היה צריך להיות מוכן ומזומן בכל עת, מפני זה אמר להם בלשון נא שהוא לשון בקשה בלשון רבותינו ז"ל, לומר שלא יקשה בעיניהם בהיותם נגלה עליהם פתאום, כי הוא מן ההכרח אצלו לפי הענין.

ולפי דברי ר' אברהם (שם) שהוא מפרש בכל מקום שנאמר נא, שהוא לשון עתה, יש הוכחה לפירוש בפרשה הזאת, כי משה התפלל ואמר (שם יג) אל נא רפא נא לה, כלומר רפא עתה לה, והשם יתברך השיבו שמעתי את תפלתך שארפאנה, אבל לא עתה, כי אילו אביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (שם יד). קל וחומר לשכינה (ב"ק כה א), מזה יראה כי נא לשון עתה, או שהיא מלה משתתפת לבקשה ולעתה. ולפי זה יבא לשון נא בכאן על נכון. שאמר השם יתברך אליהם שמעו נא דברי, כלומר אף על פי שאין מחוקכם לקבל הדיבור פתאום, כי אם אחרי ההכנה וההצעה לעת כזאת, עתה תשמעוהו, למען תדעו ותבינו שיפה עשה משה.

ואין ספק שזה היה שינוי טבע באהרן ומרים כפי ענין הכנתם לנבואה, ולפי דעתי שזה היה ענין הקריאה למשה עם אהרן ומרים, שצריך לבאר למה קרא השם יתברך למשה בפעם הזאת, כי לא ראינו שדיבר השם יתברך עם משה כלל.

והרמב"ן ז"ל (שם ד) אמר כי רצה שיהיה משה שם, ויראה בקנאת השם לכבודו, ויהיה מצוי להם, שלא ימחול השם יתברך רק על ידו, כאשר יתחננו אליו ויתרצה אליהם. וזה יהיה אפשר על דעת ר' נתן שאמר בספרי אף בפניו של משה דיברו בו שנאמר (שם ב - ג) וישמע ה' והאיש משה ענו מאד, אלא שכבש משה על הדבר. אבל לדברי מי שאמר בספרי וישמע ה' מלמד שלא היתה שם בריה, אלא בינם לבין עצמם דיברו בו, (ו)הנה לפי זה לא ידע משה בחטאם דבר. וגם עתה מפני קנאת השם יתברך עליהם, לא ידע בו, שדיבור אם יהיה נביאכם נתיחד לאהרן ומרים לבד. ואם כן מה ענין הקריאה למשה שיעמוד שם, ולא ידע מאומה כי חטאם בו, מפיהם היה צריך שישמע אותו, כי לא שמעו מאת השם יתברך.

לפיכך נראה לי, כי הקריאה למשה היתה הכרחית בענין, מפני שלא היה בכח אהרן ומרים לקבל הנבואה פתאום, הוצרך שיצטרף משה עמהם, כי בהיותה שופעת על משה שהיה ראוי ומוכן לכך, ימשך השפע לאהרן ומרים, אף על פי שלא היו ראויים בעת ההיא לשפע ההוא. וזה כענין מה שאמר השם יתברך למשה בשבעים הזקנים (שם יא יז) וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם, ותרגם אנקלוס וארבי, כי מן הנראה ששבעים איש הזקנים לא היו ראויים שתחול הנבואה עליהם בעת ההיא מצד עצמם, אבל מצד שהיתה שופעת וחלה על משה, היתה נמשכת גם עליהם, אף על פי שלא היו כולם מוכנים אליה. וכן זה הדרך בנסי התורה ונפלאותיה, שתבקש דבר יהיה שרש להמשכת הדבר הנסיי ההוא, כענין הנס הנעשה על ידי אסוך שמן (מל"ב ד א - ו). וזה היה ענין צירוף משה עם שבעים איש הזקנים, וצירופו עתה עם אהרן ומרים.

ולפי דעתי, כי הענין בשפע החכמה עם שפע הנבואה, נוהג ענין אחד בשוה. כי שניהם נשפעים מאת השם יתברך באמצעות השכלים הנבדלים על הנפש. וכמו שכאשר נשתתפו שני נביאים גדול וקטן נבואה, ימשך השפע לקטן יותר ממה שהוא ראוי בחוקו מצד שהוא משתתף לגדול, כן כאשר נשתתפו הרב והתלמיד בחכמה, ימשך השפע לתלמיד יותר ממה שראוי בחוקו, מצד שהוא משתתף לרבו ולמלמדו.

וזאת היא הסיבה החזקה אצלי להתמעט הנבואה והחכמה דור אחר דור, כמו שהוא ידוע ומפורסם, והעידו רבותינו ז"ל עליו שאמרו (עירובין נג א) לכן של ראשונים כפתחו של אולם, [ואמרו] (שבת קיב ב) אם הראשונים מלאכים אנו בני איש, ואמרו (עירובין שם) כאצבעתא בקיאר לסברא. והסיבה בזה אצלי, כי ממש רבנו ע"ה עד עכשו, כל הנביאים והחכמים זה אחר זה כדמות עלול ועלולים. וכמו שהעלול והעלולים כל עוד שימשכו ויתרחקו מהעילה הראשונה תתמעט מעלתם, כן הענין בחכמים ובנביאים בשוה. כי משה רבינו ע"ה היה עלול בחכמה ונבואה מהעילה הראשונה, כמו שהעיד הכתוב ואמר (במדבר יב ח) פה אל פה אדבר בו וגו'. ומפני זה קיבל שני השפעים ההם בשלמותם. ויהושע קיבל השפעים ההם באמצעות משה כמו שאמר הכתוב (שם כז יח) וסמכת את ידך עליו, ואמר (שם כג) ויסמוך את ידיו. וכן הנביאים הנמשכים, [קיבלו השפעים] באמצעות יהושע, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"א מ"א) משה קיבל תורה מסיני וכו'. וזה שאמר הכתוב (דברים לד ז) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו', הנה השם יתברך לא ימנע טוב להולכים בתמים. אבל זה הענין מחוייב, כמו שהוא מתחייב שהמדרגה התחתונה מהמלאכים לא תהיה בעוצם השלמות כמו המדרגה הראשונה, כי כל הנמשכים אחר משה, מושפעים באמצעותו ובאמצעות הבאים אחריו, (עד) [על ידי] שבהשתתף הרב עם התלמיד יתחזק שפע התלמיד מצד השפע הנשפע לרב.

ומפני זה הזהירו רבותינו ז"ל (אבות פ"א מ"ו) ללמוד עם מי שגדול ממנו, ואמרו (כתובות קיא א) אינו דומה הלמד מעצמו ללומד מרבו. ומפני זה אמר רבי (עירובין יג ב) האי דעדיפנא מחבראי משום דחזיתיה לר' מאיר מאחוריה, ואלו חזיתיה באפיה כל שכן דעדיפנא טפי שנאמר (ישעיה ל כ) והיו עיניך רואות את מוריך. כי כפי השפע הנשפע לרב הנראה בפנים, כמו שאמר הכתוב (קהלת ח א) חכמת אדם תאיר פניו, יהיה שופע על התלמיד יותר כאשר יקבלוהו.

ונראה לי שזה היה ענין אלישע עם אליהו, שנאמר (מל"ב ב ט - י) ויהי כעברם ואליהו אמר לאלישע שאל מה אעשה לך וגו' ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי, ויאמר הקשית לשאול אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן ואם אין לא יהיה. והענין כפשוטו וכמשמעו, שהשיב אליהו לאלישע הקשית לשאול, כי אחרי שאתה עלול

ממני ומושפע באמצעותי, אי אפשר שתעלה למדרגה יותר ממדרגתי, כי העלול לא יתחזק יותר מהעילה. אבל אם תראה אותי לוקח מאתך, שתהיה שם בעת שימשך השפע עלי יותר ממה שהוא נמשך היום, וזהו בעת אשר אהיה לוקח מאתך, שאין ספק שבעת ההיא נתעלה אליהו על אחת כמה וכמה ממה שהיה בתחילה, עד ששבו נפשו וגופו כמלאכי השרת. אם תראה אותי בעת ההיא, ויגיע אליך השפע באמצעותי, יהי לך כן, שיגיע אליך פי שנים ממה שאני עומד בו היום, באמצעות המעלה שאתעלה בה בעת ההיא. ואם אין לא יהיה, כי אי אפשר שתתעלה באמצעותי למעלה ממעלתי, אם לא שתהיה עמדי כאשר אשיג השפע הגדול, כי אז באמצעותי ובהשתתף עמדי לשפע ההוא, ימשך אליך ממנו יותר ממה שאתה מוכן אליו. וזה היה ענין הקריאה למשה עם אהרן ומרים בשוה, כפי מה שפירשתי. וזהו ענין חולשת הנבואה והחכמה דור אחר דור כמו שפירשתי.

ונראה לי עוד כי מלבד השתתף הנביא עם הנביא, והחכם עם החכם בתועלת קיבול החכמה כמו שפירשנו, יש בזה ענין אחר. והוא שאין ספק שראוי שנאמין, שכמו שבזמן שבית המקדש קיים, היה המעון ההוא המקודש, מקום מוכן לחול שפע הנבואה והחכמה, עד שבאמצעות המקום ההוא, היה שופע על כל ישראל, כן ראוי שיהיו הנביאים והחכמים מוכנים לקבל החכמה והנבואה, עד שבאמצעותם יושפע השפע ההוא על המוכנים מבני דורם גם אם לא ישתתפו עמם, אבל מצד המצאם בדורם, שהם עצמם כמו המקדש המקודש. והרמב"ן ז"ל כתב בסוף סדר והיה עקב (דברים יא כב), ויתכן באנשי זאת המעלה, שתהיה נפשם גם בחייהם צרורה בצרור החיים, כי הם בעצמם מעון לשכינה, כאשר רמזו בעל ספר הכוזרי (מאמר ג א), עד כאן, ואפשר שנתכוין גם לזה. ולפיכך בהמצא לחכמים והחסידיים בדורות, יהיה השפע שופע עליהם, ובאמצעותם אפשר שיהיה שופע על כל המוכנים מבני דורם, וכל שכן לאותם שהם מתקרבים אליהם ומשתתפים עמם.

ולא בחייהם בלבד, כי גם אחרי מותם, מקומות קברותיהן ראויין להמצא השפע שם בצד מן הצדדים. כי עצמותיהם אשר כבר היו כלים לחול עליהם השפע האלהי, עדיין נשאר בהם מן המעלה והכבוד שסיפק לכיוצא בזה. ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל (סוטה לד ב) שראוי להשתטח על קברי הצדיקים ולהתפלל שם, כי התפלה במקום ההוא תהיה רצויה יותר, להמצא שם גופות אשר חל עליהם כבר השפע האלהי.

ואין זה מן התימה, כי הנה ראינו שאמר השם יתברך למשה (שמות ד יז) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות, הנה המטה הזה מפני שהיה בידו של משה בעמדו לפני הסנה, וחל עליו מן הענין האלהי עד שנעשה בו האות הראשון, מפני זה אחר כך היה מסייע בעשיית האותות האחרות, שבכל האותות שנעשו במצרים צוה האל שיעשו על ידי המטה. ולא היה המטה מסייע בעשיית האותות בתנועתו לבד, אבל בהמצאו שם גם כן, שהרי מצינו שאמר השם יתברך למשה במי מריבה האחרונים (במדבר כ ח) קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם וגו', הנה בכאן לא צוהו שיכה בסלע כלל, אבל שידבר אליו, ועם כל זה אמר קח את המטה, הנה נראה כי המצא המטה שם, היה מסייע בעשיית הנס ההוא, והחטא במשה היה על שהכה בסלע. וכן הוא דעת רש"י (שם יא) מדברי אגדה.

אבל הרמב"ן ז"ל (שם א) ירחיק זה, ואמר כי מאחר שצוהו קח את המטה, יש במשמע שיכה בו, ואילו היה רצונו בדיבור זה לבד, מה המטה הזה בידו. אבל האמת שאין זו קושיא, כי כמו שצטרך להודות (שבתנועות) [שתנועות] המטה היו מסייעות בעשיית הנסים, אף על פי שלא היה מטבע המטה ולא מטבע התנועות, כן הוא אפשר קרוב שבהמצא המטה לבד, יסייע במעשה הנס.

ז. ספר העיקרים | מאמר ד פרק כב

וראוי שנבאר הטעם למה היה גזר דין של משה גזר דין שיש עמו שבועה עד שלא נתקבלה עליו תפלתו כלל, שלפי מה שאמרו רבותינו ז"ל שעיקר החטא במי מריבה היה על שאמר שמעו נא המורים (במדבר כ'), לפי שזלזל בכבודו של ישראל, ולמדו כאן שהמזלזל בכבודו של רבים הוא כמו מחלל את השם, קשה מאד שיהיה החטא הזה בלתי ניתן לכפרה, עם שמצינו משה במשנה תורה חזר ואמר להם ממרים הייתם עם ה' (דברים ט ז), ואם עיקר ענשו היה על מה שאמר להם שמעו נא המורים, איך חזר לומר להם כך.

הרבה נבוכו המפרשים בבאור החטא במי מריבה, עד שהרמב"ן ז"ל נדחק בזה ואמר שהחטא היה הכעס שכעס משה על חנם על ישראל, שלא מצינו שכעס השם יתברך עליהם, שלא יכעס ה' על שישאלו דבר המצטרך אליהם כמים והמן, והנה היה בזה חלול השם יתברך לפי דעתו, שיחשבו הרואים שהשם יתברך כעס עליהם על ששאלו המים עם היותם הכרחיים להם, שאם לא כן לא היה כועס משה עליהם על לא דבר, שהכעס מדה פחותה ולא תמצא באדון הנביאים מדה פחותה כזאת על לא דבר חלילה, ויבואו לחשוב על ה' תועה שכעס על לא דבר, זהו תורף דבריו בזה, והם רחוקים מהדעת.

וכבר סתר הרמב"ן ז"ל זה הדעת בפירושו התורה, אלא שראה מדבריו גם הוא שהוא מסכים עם הרמב"ן ז"ל שלא היה החטא על שלא דברו אל הסלע, וזה אם מפני שאין הסלע בעל שכל שיבואוהו צווי מהשם יתברך, ואם מפני שאחר שנאמר למשה קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע וגו' (במדבר כ ח'), יראה שהיה צריך להכות בצור אחר שצוהו לקחת את המטה, שאם לא כן למה היה צריך להזכיר המטה, וזו אינו ראייה, שהרי נאמר לו בחורב ומטך אשר הכית בו וגו' (שמות י"ז ה'), ואף על פי כן הוצרך לומר לו אחר כך והכית בצור, ואף כאן היה ראוי שיאמר לו והכית בצור אם היה דעתו שיכה אותו כמו שאמר בפעם הראשון, ולקחת המטה אינו ראייה שיצטרך להכות, שאין המטה פועל הוצאת המים מכח ההכאה, שאין מדרך מטה המכה בסלע שיעבדנו ויוציא מים בכח ההכאה אלא בדרך נס, שבהיות המטה נמצא אצל הסלע יוצאים המים כמו שיגזור השם, כמו שנאמר למשה בתחלת נבואתו ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות (שמות ד י"ז), הנה באר בפירושו שהקנהו סגולה שיעשו באמצעותו האותות כפי מה שיגזור השם יתברך ויצוה על ידי משה, וראיה לדבר שהרי במכת הברד נאמר למשה נטה את ידך על השמים ויהי ברד (שמות ט' כ"ב), ואחר כך כתוב ויט משה את מטהו על השמים וה' נתן קולות וברד ותהלך אש ארצה, ולא היה הברד מתחדש בהכאת המטה באויר, אלא שבהיותו נמצא ביד משה אצל האויר היה מתחדש באויר אות הברד ברצון השם יתברך, ואף כאן אין לקיחת המטה ראייה להצטרך להכות בו.

גם הטענה הראשונה שאמרו שהשם יתברך לא יצוה אלא לבעל שכל ואין הסלע בעל שכל שיבואוהו צווי מהשם יתברך לתת מימיו, וזהו דעת הרמב"ן ז"ל כמו שנראה בפרק כ"ה מפרקי משה, אינה ראייה, שהחומר לא יתפעל מעצמו אלא ממניע יניעוהו וכיניעו לקבל הצורה, וכשיצוה השם על החומר שיקבל צורה מה או שישתנה שנוי מה, כאמרו תוצא הארץ נפש חיה וגו' (בראשית א' כ'), ישרצו המים שרץ נפש חיה וגו' (בראשית א' כ"ד), וכיוצא בו, אין הצווי ההוא אל החומר אלא אל המניע שיכין החומר לקבל הצורה ההיא או השנוי ההוא שהשם גוזר, והנה הצווי שהוא אל המניע הוא אל בעל שכל בלי ספק.

ומה שיראה לי בזה הוא שהחטא במי מריבה היה על שלא דברו אל הסלע כפשט הכתוב, ויורה על זה לשון הכתוב שאמר על אשר מריתם את פי למי מריבה (במדבר כ' כ"ד), ולא יפול זה הלשון על אמרם שמעו נא המורים ולא על היותו כועס אלא על שעברו על הצווי, ואולם עיקר החטא שעליו באה השבועה היה על שהיה בענין ההוא מעוט אמנה, כמו שאמר הכתוב יען לא האמתם בי וגו' (במדבר כ' י"ב), לכן לא תביאו.

ובאור זה הוא על זה הדרך, שעקר גדול אל התורה ושורש אל האמונה שהוא מסתעף מאמונת ההשגחה הוא שהשם יתברך מכריח הטבע תחת כפות רגלי המאמינים, כמו שאמר משה רבינו אחר התפלה שסדר במזמור תפלה למשה איש האלהים, אמר שהיושב בסתר עליון ומתלונן בצל שדי הנה הוא מבטיח אותו בעבור השם יתברך שיצילהו מפח יקוש ומן הדבר ומן הפגעים הטבעיים, עד שידרוך על שחל ופתן וירמוס כפיו ותנין.

ונמצא זה בקצת החסידים כמו שאמרו על רבי חנינא בן דוסא שהניח רגלו על חור הערוד ונשכו הערוד ומת הערוד, הפך מה שהיה ראוי מדרך הטבע להיות, ואמר לתלמידיו בני לא ערוד ממיית אלא חטא ממיית, נמצא שהצדיקים משתנה הטבע על פי דבורם, אמרו על רבי חנינא שאמר מי שאמר לשמן והדליק יאמר לחומץ וידליק, והיה כן, ודברים אחרים כאלה. וכן אמרו על רבינו פנחס בן יאיר במסכת חולין, שנחלק הנהר במאמרו פעמים הרבה, עם שאין הנהר בעל שכל, ונחלק למקיימי מצוה

(דברים ל"ב נ'), יזכיר הכתוב השני דברים, על אשר מעלתם בי ועל אשר לא קדשתם אותי, לרמוז על שני מיני החטא הללו.

ולפי שהיה בחטא מעוט האמונה וחלול השם כמו שבארנו, לא נתן לכפרה, כמו שאמרו במסכת יומא, אבל מי שיש בידו חלול השם אין כח בתשובה לתלות ולא ביסורין למרק אלא מיתה ממרקת, ועל כן היה גזר דין שיש עמו שבועה, ולכך לא הועילה תפלתו ולא תשובתו של משה בחטא הזה, והסתכל במה שבארנו בזה הפרק והבינהו שהוא יותר נכון מכל מה שנאמר בו, והשם יתברך ברחמינו יצילנו משגיאה, אמן:

ולהולכים עמהם, וכן בנחום איש גם זו ושאר החסידים שנזכרו במסכת תענית, עצמו מספר הנסים שהיו נעשין על ידם בדבורם הקל, מזולת שיביאם בזה נבואה או דבור או צווי מהשם יתברך, וכן אמר אליפז לאיוב ותגזר אמר ויקם לך, שיראה שזה דבר מוסכם מהנביאים והמדברים ברוח הקודש כאלפז שהטבע משתנה על פי הצדיקים כפי מה שירצו, וכל שכן על פי הנביאים שהיו הנסים מתחדשים על ידם ככל היוצא מפייהם, אמר אליהו חי' ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי, ועוד אמר ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך, והיה כן. וכן אלישע אמר כעת מחר סאה סולת וגו', והיה כן, וכן ויצף הברזל, ושאר הנסים שנעשו על ידו מבלי שיקדם לו נבואה או צווי השם יתברך על זה, וכן שאר הנביאים, ומשה עצמו אמר אם כמוות כל האדם וגו', ואם בריאה יברא ה' וגו', ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פיה וגו', ולא נמצא שצוהו השם יתברך על כך. וכן אמר ישעיה מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים.

ומי שיספק שהשם יתברך לא ישלים רצון הנביא או הצדיק או החסיד הראוי לכך, הנה הוא כמטיל ספק בתורה ובשרש משרשיה, וכל שכן במקום שיש בו קדוש ה', שראוי ומחוייב לפרסם שהטבע משועבד ומוכרח לעשות רצון שומרי התורה ומקיימי מצותיה, ומי שיראה הנביא שראוי שיעשו על ידו נסים בלתי עושה אותם להצלת אומה אחת או כלל אחד, הנה הוא בלתי ספק גורם להטיל ספק באמונה, שהרואה יחשוב שאין האמת כמו שהכתוב מיעד בתורה במקומות הרבה שהטבע הוא נכנע ומשועבד למקיימי מצות התורה, ויבואו להטיל ספק בתורה.

וכל שכן כשיראו הנביא עצמו שנתנה תורה על ידו שאינו נשען על האמונה הזאת לגזור אומר ולדבר דבר כנגד הטבע לשנותו ממנהגו או לחדש אות או מופת, עם היות הנביא ההוא ממי שראוי שיעשו על ידו נסים יותר מעל ידי זולתו, וזה בלי ספק גורם לחלול השם ולהטיל ספק באמונה, וכאלו הנביא עצמו הוא מסופק אם הדבר אמת שישנתה הטבע על פי דברו כמו שתיעד התורה, ועל זה נאמר יען לא האמתם בי וגו', כי כששאלו המים, אלו היה משה ואהרן גוזרין שיבקע הצור ויזובו מים, היה השם יתברך בלי ספק מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים, והיה השם יתברך נקדש בזה לעיני כל העם.

ובעבור שלא עשו כן משה ואהרן, אבל באו מפני הקהל כדמות בורחים אל פתח אהל מועד, כמו שפירש החכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל, כאלו אין להם עצה מה לעשות, והיה זה בלי ספק חלול השם וגורם מעוט אמונה בו ובתורה לרואים, ולפיכך אמר לא האמתם בי, שאלו הייתם מאמינים הייתם גוזרים על הטבע שישנתה, כדי שיתקדש שמי על ידכם, שיראו הכל שאני מקים דברי עבדי ועצת מלאכי אשלים.

והם עליהם השלום אף על פי שעשו זה לרוב ענותנותם, שלא היו רוצים ליטול עטרה לעצמן מבלי מצות ה', מכל מקום נחשב להם לעון ולמעוט אמונה מפני חלול השם שנמשך מזה כמו שבארנו. ולזה תמצא יהושע כשנצטרך לכמו זה הדבר לא המתין ליטול רשות מהשם ולימלך בשכינה, אבל נשען על השם שיעשה רצונו ומעצמו אמר שמש בגבעון דום וגו', כמו שהעיד הכתוב, אז ידבר יהושע לה' לאמר ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וגו', וקיים השם דברו עד שהעיד הכתוב עליו שלא היה דבר גדול כמוהו אפילו בימי משה שיאמר משה מעצמו ויתקיים דבר גדול כזה, ואמר ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה' בקול איש וגו', כלומר שיקיים השם דבר גדול כזה שייגזור האיש מעצמו, וזהו חטא מעוט האמונה שייחס הכתוב למשה ולאחריו על שלא עשו דבר מעצמן בזולת רשות השם, וגם אחר שנאמר להם ודברתם אל הסלע והם לא דברו אלא שהכו, חטאו גם כן בשעברו פי השם, שאלו דברו היה השם מתקדש והיו מתקנים קצת מה שחטאו, ובעבור שלא דברו הוסיפו לחטאו.

וסבת החטא היה בעבור שחשבו שכמו שבחורב יצאו המים על ידי הכאה גם בפעם הזאת לא יצאו אלא על ידי הכאה, וה' צבאות לא כן יעץ, שבפעם הראשונה עדין לא נתנה התורה ולא היה הטבע משועבד לישראל כל כך, אבל עכשיו בשנת הארבעים ראויים היו שיעשה להם נס ושיכנע הטבע מפניהם בדבורו של משה בלבד, ובעבור זה היה בכאן מרי על שלא דברו אל הסלע כמו שנצטוו, ומעוט אמונה וחלול השם על שלא גזרו מעצמן על הסלע שיתן מימיו בזולת צווי השם יתברך, וכן תמצא שבפרשת האזינו כשאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים (דברים ל"ב מ"ט), והאסף אל עמך

